

Ikramjon MASHARIPOV,

Toshkent moliya instituti dosenti, siyosiy fanlar nomzodi

E-mail: ikrommasharipov1967@gmail.com

Tel: (98) 123 33 55

O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti professori, siyosiy fanlar doktori, M.Qirg'izboev taqrizi asosida

SOME CRITERIA FOR THE DEVELOPMENT OF POLITICAL PARTIES IN UZBEKISTAN

Annotation

In the scientific article, problems and solutions of the processes of development of the system of political parties in Uzbekistan. Activities of political parties as the main subject of civil society, their main goals and tasks, scientific theoretical aspects of their activities. Party institutions and political parties, interest groups have a special importance. Definitions and views of political parties, factors determining the effectiveness of political parties, as well as the author's analytical opinions on strengthening the role of political party institutions development.

Key words: Political parties, civil society, social stratum, political goal, political pluralism, specific features of the party system.

O'ZBEKISTONDA SIYOSIY PARTIYALAR RIVOJLANISHING BA'ZI MEZONLARI

Annotatsiya

Ilmiy maqolada O'zbekistonda siyosiy partiyalar tizimining rivojlanishi jarayonlarini muammo va echimlari. Siyosiy partiyalarning fuqarolik jamiyatining bosh sub'ekti sifatida faoliyat olib borishi, ularning asosiy maqsad va vazifalari, faoliyatini ilmiy nazariy jixatlari. Partiyaviy institutlar va siyosiy partiyalar, manfaatlar guruxining aloxida ahamiyatga ega. Siyosiy partiyalarga oid ta'riflar va qarashlar, siyosiy partiyalar faoliyatining samaradorligini belgilovchi omillar, shuningdek, siyosiy partiya institutlarini rivojlantirish rolini kuchaytirish borasida muallif tahliliy mulohazalari shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: Siyosiy partiyalar, fuqarolik jamiyati, ijtimoiy qatlam, siyosiy maqsad, siyosiy plyuralizm, partiya tizimining o'ziga xos xususiyatlari.

НЕКОТОРЫЕ КРИТЕРИИ РАЗВИТИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация

В научной статье рассмотрены проблемы и пути решения процессов развития системы политических партий в Узбекистане. Деятельность политических партий как основного субъекта гражданского общества, их основные цели и задачи, научно-теоретические аспекты их деятельности. Особое значение имеют партийные институты и политические партии, группы интересов. Определения и взгляды на политические партии, факторы, определяющие эффективность политических партий, а также аналитические взгляды автора на усиление роли развития институтов политических партий.

Ключевые слова: Политические партии, гражданское общество, социальный слой, политическая цель, политический плюрализм, особенности партийной системы.

Kirish. Har qanday insoniy jamiyat tirik organizm sifatida yashab va rivojlanib boradi. Mana shu organizmning birorta a'zosi ishdan chiqsa, jamiyat qandaydir kasallikka uchraydi. Jamiyatning "siyosiy partiyalar" deb atalgan unsuri o'z funksiyasini bajara olmasa, birinchidan, saylovchilar – elektoratning siyosiy manfaatlari siyosiy tizimda namoyon bo'lmaydi, ular himoya qilinmaydi; ikkinchidan, fuqarolar ishtirok etadigan haqiqiy partiyalar mavjud emasligi uchun ular ijtimoiylasha olmaydi, siyosiy jarayonlarda ishtirok etmaydi, o'zlarining vakili – deputatlarning faoliyatini nazorat qila olmaydi, natijada elektorat nafaqat partiya, balki parlament bilan munosabatlarga kirisha olmaydi. Oxir-oqibatda partiya va parlament fuqarolar manfaatlari va ehtiyojlari asosida emas, balki o'zlari o'ylab topgan rejaları asosida xalqdan ayro holda (og'izda xalq nomidan) faoliyat yurita boshlaydi; uchinchidan, partiyalar faoliyat sust bo'lsa, ular o'zlarining siyosiy elita tizimiga kiritadigan kadrlar zahirasini ham yarata olmaydi.

Natijada deputatlikka nomzodlar etrali darajada ijtimoiylashmaganligi va kuchli partiyalar o'zaro raqobatdoshligi kurashlarida yaxshi "pishmaganligi" uchun parlament yoki boshqa quyi vakillik organlarida yaxshi faoliyat yurita olmaydi; deputatlar etuk, intellektual jihatdan salohiyatli bo'lmagidan keyin amalda ishlaydigan qonunlar ishlab chiqish va ular ijrosini nazorat qilish jarayonlari ham izdan chiqadi; parlamentning muntazam nazoratini sezmagani hukumat demokratik qadriyatlar talablariga javob bera olmaydi, ustiga-ustak hokimiyatning uchga bo'linish prinsipiga putur etadi; to'rtinchidan, sust, faol bo'lmagan, o'z dasturlarini amalga oshira olmagan partiyalarga nisbatan xalqning ishonchi yo'qoladi, partiyaning deputatlikka ko'rsatgan nomzodlarining aksariyat qismi saylovchilar ovozi ololmaydi, partiyaning parlamentdagi fraksiyasi doimiy ravishda ozchilikni tashkil etadi; beshinchidan, faollikka erisha olmagan siyosiy partiya xalq bilan davlat o'rtasidagi vakillik funksiyasini bajara olmaydi, partiya ijtimoiy qatlamlar manfaatlarini parlament va vakillik organlariga tashuvchi institut sifatidagi rolini boy beradi, bu holat fuqarolik jamiyatining asosiy institutlaridan (jamiyat organizmi a'zolaridan) birining ishlamayotganligini anglatadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Siyosiy partiya o'xshash institutlar G'arb va Sharqda qadimdan mavjud bo'lgan. Tarixdan ma'lumki, siyosiy partiyalar qadimgi Yunonistonda tashkil topgan bo'lib, ular oldin juda ozchilikni o'z saflarida birlashtirgan. Ular tarkibi jihatidan juda tor doirada uyushgan siyosiy tashkilotlar bo'lgan. Ular asosan jamiyatdagi turli sinflarning manfaatlarini emas, balki quldorlar sinfi ichidagi xilma-xil siyosiy oqimlar manfaatlarini ifoda etgan. Afinada geteriyalar, Rim optimat va populyarlari antik davrida siyosiy partiya vazifalarini bajarishgan. O'rta asrlarning siyosiy hayotida ham siyosiy partiyalar o'z mohiyati jihatidan bir oz farq qilgan. Faqat mustabidlik yoki mutlaq hukmronlik tuzumlarida siyosiy partiyalar jamiyat ijtimoiy-siyosiy hayotida ochiq harakat qila olmagan. Sanoatlashirish davriga qadar siyosiy partiyalarning universal shakli klanlar va maxfiy tashkilotlar edi[1]. Klanlar asosan qarindoshlik aloqalari bilan bog'langan kishilardan iborat edi. O'rta asrlar Angliyada Yorklar va Lankasterlar, Arabistonda (o'rta asrda) esa alaviylar («Ali partiyasi»), Osiyo davlatlarida hozirgi kunda ham qarindoshlik va yurtdoshlik prinsiplarining siyosiy partiyalarning shakllanishi va faoliyat ko'rsatishida ahamiyati katta.

Rivojlangan davlatlar siyosiy tizimida ochiq xatti-harakat qiladigan birdan-bir siyosiy kuch bu siyosiy partiyalardir. Ular jamiyat a'zolarini uyushtiruvchi tuzilma bo'lganligi uchun fuqarolik jamiyatining muhim instituti hisoblanadi. Guruhiy va individual manfaatlarini, vakillikni namoyon etishda fuqarolik jamiyatida siyosiy partiyalardan afzalroq omil topilmaydi. Shuningdek, partiyalarning o'zaro raqobati va munosabatlarisiz siyosiy tizimni demokratlashtirib bo'lmaydi. Demak partiya instituti – jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va sosiomadaniy evolyusiyasi natijasi hisoblanadi. XIX asrning birinchi yarmida amerikalik jamoat arbobi Van Byuren siyosiy partiyalarning mavjudligi va uzluksiz partiyaviy ixti- loflarni davlat rivojlanishining ijobiy omili, deb baholagan.

U partiyalarning jamiyat uchun zaruriyatini ijtimoiy ixtiloflarning yashovchanligi, ularga barham berishning iloji yo'qligi bilan bog'laydi. Van Byuren ozchilik tomonidan hokimiyatni suiste'mol qilish xavfi doimo va hamma joyda yuz berishini nazarda tutib, «boylik tug'diradigan eng kuchli his-tuyg'u – bu iloji boricha doimiy ravishda hokimiyatni qo'lda tutib turishga intilishdir», «pul oligarxiyasini paydo bo'lishi jarayonining o'ta xudbinlikka asoslanishi, uning hokimiyatni barcha manbaalarini monopoliya qilib olishi kabi holatlar ko'pchilikni o'z manfaatlarini himoya qila olishiga imkoniyat yaratish zaruratini keltirib chiqardi[2]

Parlamentning muntazam nazoratini sezmagani hukumat esa demokratik qadriyatlar talablariga javob bera olmaydi, ustiga-ustak hokimiyatning uchga bo'linish prinsipiga putur etadi. Sust, faol bo'lmagan, o'z dasturlarini amalga oshira olmagan partiyalarga nisbatan xalqning ishonchi yo'qoladi, partiyaning deputatlikka ko'rsatgan nomzodlarining aksariyat qismi saylovchilar ovozi o'lmaydi, parlamentdagi fraksiyasi doimiy ravishda ozchilikni tashkil etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Шу билан бирга, qayd etish kerakki mamlakatimizda siyosiy partiyalarning tashkil topganiga chorak asr dan ortiq vaqt o'tganiga qaramay, ular haqiqiy demokratik prinsiplar asosida ishlaydigan, fuqarolik jamiyatiga xos bo'lgan institutlar darajasiga ko'tarilish jarayonini haliyam davom ettirmoqda[3]. Muddat bu qadar uzayib ketayotganining esa albatta, ob'ektiv va sub'ektiv sabab lari mavjud. Siyosiy partiyalar o'tish davriga xos bo'lgan holatlar – uyushmagan yoshlarning ko'payishi, ularning xalqaro migrasiya girdobiga tortilishi, bandlik kabi dolzarb muam molarni hal etishda chetda qoldi.

OB'EKTIV SABABLAR:

- mamlakatimiz tarixida demokratik prinsiplar sharoitida faoliyat yuritadigan siyosiy partiyalarning bo'lmaganligi, ya'ni bu holatda poydevor omili (deyarli bir asr oldingi jadidlar siyosiy partiyalarini istisno etganda);

-mustaqillikning o'tgan chorak asri ichida siyosiy partiyalar tuzish va ularga etakchi lik qilish salohiyatiga ega bo'lgan ziyolilar va siyosatchilar qatlamining to'la shakl lanmaganligi;

- bozor iqtisodiyotiga xos boshqaruv va hayot tarzining jamiyat barcha jabhalariga to'liq kirib borolmagani natijasida davlat boshqaruvining amalda («de-fakto») jamiyatning barcha sohalarida ustuvorlik qilishi o'laroq fuqarolik jamiyati institutlari unsurlarining sust rivojlangani;

-elektorat tomonidan siyosiy partiyalarga ishonch pasaygani, shu tufayli siyosiy par tiyalar faoliyatining deklarativ holatda kechishi; aholida hali fuqarolik jamiyatiga xos siyosiy madaniyatning to'liq shakllanmagani,ularda siyosiy partiyalar faoliyatida ishtirok etishning demokratik prinsiplari asosida qilish tajribasining etishmagani.

SUB'EKTIV SABABLAR.

-aksariyat partiya boshlang'ich tashkilotlarining qog'ozdagina mavjud bo'lgani, partiya larning ayrim a'zolarida siyosiy kuchga daxldorlik hissining yuqori emasligi, par tiya rahbar organlariga partiya a'zolari ergashadigan salohiyatli etakchilar doim ham jalb etilmagani;

- partiyalar faoliyatida partiyaga xos bo'lmagan tadbirlar tashkil etilishi, bu ishlarni aksariyat hollarda kasaba uyushmalari va NNT takrorlashi, par tiya dasturlarini targ'ib etish, partiyaviy intizom, partiya mafkuralarini a'zolar dunyoqarashiga singdirish kabi tashkiliy faoliyatning kamligi;

-partiyaviy ishlar asosan tuman, shahar, viloyat va markaziy partiya organla- rida olib borilib, boshlang'ich partiya tashkilotlarining o'z holiga tashlab qo'yilganligi, ularning deyarli harakatsizligi, natijada partiyalarning elektoratdan uzilib qolganligi;

-partiyalar rahbariyatining yuksak intellektual salohiyatga, erkin fikrlaydigan, tashabbuskor, boshqarishning zamonaviy usullaridan foy dalanish qobiliyatiga ega kadrlar hisobiga o'z imkoniyatlarini oshirishga doir chora-tadbirlarni muntazam amalga oshirmagani;

-partiyaning saylangan yuqori organlarida boshqaruvning ma'muriy va buy ruqbozlik usulida olib borilishi natijasida quyi mahalliy partiya tash kilotlarida tashabbus ko'rsatish, boshqaruvning yangi texnologiyalaridan foydalanish, partiya a'zolari manfaatleri bilan partiyaviy boshqaruv maqsadlarini uyg'unlashtirish kabi ijtimoiy menejmentni va NNTga xos nomarkazlashgan boshqaruv tendensiyaning faollashmagani;

-partiyalar dasturlari, saylovoldi dasturlari va nizomlarida a'zolar va elektoratning manfaatleri yaxshi ifodalanmaganligi va hokazo.

Tahlil va natijalar. Bu sxemada xalq va jamiyat ijtimoiy qatlamlari manfaatleri siyosiy partiya vositasida qonunlarda va davlat hokimiyati organlarini xalq nomidan nazorat qilishda namoyon bo'ladi. Siyosiy partiya bir tomondan, o'z ijtimoiy tayanchi-ijtimoiy qatlamlar bilan, ikkinchi tomondan, o'zi nomzodini ko'rsatgan deputatlar bilan, uchinchi tomondan partiyaga xayrixohlar – elektorat bilan doimiy ravishda muttasil o'zaro aloqalarda, mustahkam birlikda, ular bilan umummaslakka erishishda yashamas ekan, uni partiya deb atab bo'lmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev Oliy Majlis palatalari, siyosiy partiyalar hamda O'zbekiston Ekologik harakati vakillari bilan videoselektor yig'ilishidagi ma'ruzasida “ Nima uchun siyosiy partiyalar faqat saylovlar paytida faollashib, keyin, ta'bir joiz bo'lsa, dami chiqqan shardek bo'shshib qoladi? Axir, ular ovoz olish uchun xalqqa qancha-qancha va'dalar bergani haqiqat-ku! ...Bir fikrni takror va takror aytishni o'rinli, deb bilaman: olib borayotgan islohotlari mizining muvaffaqiyati, avvalambor, siyosiy partiyalarning etuklik darajasiga, ularning jonajon Vatanimiz oldidagi mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qay darajada tayyor ekaniga bevosita bog'liqdir ”[4].

Jamiyat hayotida har bir insonning manfaatleri turli-tuman bo'ladi. Lekin, ular ichida bitta asosiysi bo'lib, bu haqda G. Gegel: «insonni o'zini o'zi hayotda amalga oshirishi (realizasiya qilishi) – uning bosh manfaatidir», – degan edi. amalga oshirish imkoniyatini topolmasa, hafsalasi pir bo'ladi, «mudroq» partiyaning «mudroq» a'zosisiga aylanadi. Demak, siyosiy partiya o'zining tarafdorlari, xayrixohlari manfaatlarini astoydil himoya qilsa, u faollashadi, himoya qila olmasa «siyosiy rollar o'ynaladigan» sahna dan tushib ketishga majbur bo'ladi. Sust, faol bo'lmagan, o'z dasturlari ni amalga oshira olmagan partiyalar ga nisbatan xalqning ishonchi yo'qoladi.

Bunday siyosiy partiya xalq bilan davlat o'rtasidagi vakillik funksiyasini bajara olmaydi. Bu fuqarolik jamiyatining asosiy institutlaridan biri ishlamayotganini anglatadi. Sababi ma'lum, chunki, xalqimiz yaxshi biladi – fuqarolar murojatlarida ko'tarilgan masala larni hal etish uchun partiyalarning resurslari etarli emas. Vaholanki, ijtimoiy muammolar echimini topish, inson huquq va erkinliklarini himoya qilish barcha partiyalarning dasturlari da balanparvoz so'zlar bilan bitib qo'yilgan. Fuqarolik jamiyati yoki demokratik shart-sharoitlarda odatda siyosiy partiyalarga «idora etuvchi partiya» yoki «muxolif partiya» iboralari qo'llaniladi.

Idora etuvchi partiya bo'lish uchun partiya nomzodlari parlament quyi palatasi a'zolarining yarmidan ko'proq o'rinni egallashi lozim. Bizda hozirgacha hali birorta partiya bu kabi yuksak maqomni egallagan yuq (ehtimol, bu galgi saylovlar istisno qilinar). Mohiyatan olganda, bu kabi imkoniyatlar bir-birlari bilan kuchli muxolifatda bo'lgan siyosiy partiyasi mavjud bo'lgan mamlakatlarda ro'yobga chiqadi. Buning uchun esa eng zaruriy mexanizm – partiyalararo konstruktiv o'zaro muxolifatlik kerak. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2 fevral 2021 yil mamlakatimizdagi siyosiy partiyalar rahbarlari bilan uchrashuv chog'ida partiyalarning jamiyatimiz siyosiy-ijtimoiy hayotidagi o'rni va rolini oshirish masalalari, bugungi kunda ular oldida turgan asosiy vazifalar haqida atroflicha fikr almashildi. Davlat va jamiyat hayotiga doir keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirishda, xalqimiz huquq va manfaatlarini himoya qilishda siyosiy partiyalarning o'rni kattaligi ta'kidlandi[5].

Mamlakatimizda hududlarni kompleks rivojlantirish, aholi farovonligini oshirish, kambag'allikni qisqartirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Iqtisodiy-ijtimoiy sohalarini qamrab olgan ko'plab dasturlar amalga oshirilmoqda. Tadbirkorlikni rivojlantirish, aholini ish bilan ta'minlash ustuvor vazifa etib belgilangan. Bu boradagi ishlarning ijrosini nazorat qilish Oliy Majlis palatalari va mahalliy kengashlarga ulkan mas'uliyat yuklaydi, ijtimoiy sohalar, ayniqsa, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish. Siyosiy partiyalar o'z deputatlari orqali joylardagi ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni o'rganishi, ularning echimi bo'yicha takliflar berishi, ayniqsa, ta'sirchan Parlament va jamoatchilik nazoratini olib borish. Partiyalar o'z elektorati, ayniqsa, yoshlar, xotin-qizlar va nuroniylar bilan ishlash, ularning hayotiy muhim manfaatlarini ta'minlashga ko'maklashish. Har bir partiya o'z dasturiy maqsadlarini Parlamentga faol olib chiqishi, o'z fraksiyalari orqali qonunchilik tashabbuslarini ilgari surishi va qonunlar ijrosini ta'minlashni nazoratiga olishi, siyosiy partiyalar faoliyati bugungi zamon talablaridan kelib chiqqan holda, chuqur tahlil qilinib, ularning ishini takomillashtirish va samarasini oshirishni yo'lga qo'yishi maqsadga muvofiqdir.

Ma'lumki, Shimoliy Amerika va Evropadagi siyosatshunoslik fanida partiya a'zolarining sonini barcha aholiga nisbatan emas, balki saylovchilar soniga nisbatan olib tahlil etish taomilga kirgan. Agar mamlakatimizda 21 mln. dan ortiq saylovchilar bo'lsa, siyosiy partiyalar taqdim etgan statistik ma'lumot larga binoan taxminan 2 mln. 50 ming atrofida rasmiy partiya a'zolari mavjud. Demak, mamlakatda fuqarolarning (saylash huquqiga ega bo'lgan) taxminan 9,5 foizga yaqinrog'i u yoki bu partiya a'zozligiga mansub. Bu albatta, ancha salmoqli ko'rsatkich hisoblanadi. Lekin, partiya a'zozlarida partiyaga shaxsiy daxldorlik tuyg'ularining hali to'la shakllanmaganligi, BPTlarning faqat rasmiy xarakter kasb etishi bu «salmoqli ko'rsatkich»ning to'laqonli indikator emasligini anglatadi[6].

Qolaversa, partiyalarning siyosiy jarayonlardagi ishtirokida ularning a'zozlarining ko'p bo'lishi emas, balki a'zozlarining qancha qismi faol bo'lishi muhim o'rin tutadi. Demak, mazkur partiya tashkilotlari hokimiyatni shakllantirish va uni nazorat etishning «tabiiy salohiyat kuchi»ga egadir. Siyosiy partiyalar o'tish davriga xos bo'lgan holatlar – uyushmagan yoshlar ning ko'payishi, yoshlarning xalqaro migrasiya girdobiga tortilishi, yoshlar ni ijtimoiy-siyosiy jarayon larga jalb etish, ish bilan bandlik ka bi dolzarb muammolarni hal etishda chetda qolgani ham bor gap. Partiyalar ning yashash salohiyatini kuchsizlanib borishi oqibatida esa parlament quyi palatasidagi fraksiyalari, mahalliy vakillik organlaridagi deputatlik guruhleri o'zozlariga berilgan huquq-erkinliklardan to'liq va samarali foydalana olmadi. Bu achchiq tajriba dan to'g'ri xulosa qilinishi shart. Siyosiy partiyalarning nufuzi yoki ta'sir kuchi o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi.

Buning uchun partiya o'zining elektorati o'rtasida siyosiy va huquqiy madaniyatni shakllantirish, saylovchilar ijtimoiy-siyosiy dunyoqarashini o'stirish sohasida astoydil mehnat qilishi lozim. Shuningdek, aholining o'zida tabiiy ravishda partiya tashkilotlari faoliyatida ishtirok etish istagi tug'ilmasa, uning beixtiyor tarzdgagi «partiya a'zozligi» siyosiy kuchni rivojlantirishga emas, balki uni cho'ktirishga olib keladi. Partiya nufuzini oshirishning yana bir talabi – bu partiya dasturlarini soddalashtirish, unda saylovchilarning manfaatlaridan boshqa maqsadlarni keskin qisqartirish hisoblanadi.

Dastur ziyolilarga emas, balki oddiy saylovchiga, uning tushunish va anglash qobiliyatiga mos ravishda tuzilishi lozim. Saylovchi uchun quruq va dalalarga qaraganda oddiy, hayot uchun zaruriy bo'lgan resurslar muhimroq. Muxtasar aytganda, siyosiy partiyalarning mafkuraviy xilma xilligi jamiyatdagi turli ijtimoiy qatlamlar diqqatini o'ziga tortadi. Ijtimoiy qatlamlarga mutanosib ravishda turli partiyaviy mafkuralar paydo bo'ladi. Yodda tutmoq lozimki, har bir partiyaviy mafkura ortida uni maslak sifatida e'tirof etuvchi, turli toifalarga bo'lingan elektorat mavjuddir. Partiyaning bosh maqsadlaridan biri – bu elektorat tomonidan e'tirof etilishdir

ADABIYOTLAR

1. Основы политологии. -М.: МГУ,1992. -С134-138.
2. Гаджиев К.С. Политическая наука. Учебное пособие. 2-е изд. -М.:Международ. отношения,1995.-С. 150-152.
3. Қирғизбоев Муқимжон. Фуқаролик жамияти: Сиёсий партиялар мафкуралар маданиятлар. – Тошкент: “Шарқ”, 1998. – Б.41-42.
4. Мирзиёев.Ш Олий Мажлис палаталари, сиёсий партиялар ҳамда Ўзбекистон Экологик ҳаракати вакиллари билан видеоселектор йиғилишидаги маърузаси.13.07.2017. <https://president.uz/uz/lists/view/781>.
5. Мирзиёев.Ш Сиёсий партиялар раҳбарлари билан учрашуви. <https://kun.uz/news/2019/08/22/shavkat-mirziyoyev-siyosiy-partiyalar-rahbarlari-bilan-uchrashdi>
6. Masharipov I.B. Factors of development processes of socio-political bases of NGOs in new Uzbekistan // International journal of Social Sciences & Interdisciplinary Research, Volume: 13 Issue: 01 in January-2024.